

Tid, situasjonisme og institusjonell utakt i systemer

av

Torstein Haaland

Stein Rokkan senter for flerfaglige samfunnsstudier
Universitetsforskning i Bergen
Juli 2002

Notat 8-2002

Innhold

Sammendrag	iii
Summary	iv
Forord	v
Innledning	7
Sosial endring	7
Tid som metodologisk kategori – situasjonisme	8
Kulturelt etterslep	10
Institusjonell utakt i systemer	12
Luhmanns systemteori og metodologi	15
Metodologi og «nyinstitusjonell» teori	17
Konklusjon – en historisk vending i samfunnsvitenskapene?	18
Litteraturliste.....	22

Sammendrag

«Tid, situasjonisme og institusjonell utakt i systemer», tar opp spørsmålet om sosial endring der «tid», «situasjonisme», «institusjon» og «system» er de sentrale stikkord. Her koples situasjonisme til metodologien om institusjonell utakt i systemer. Tidsbestemte systemer utlegges som åpne og situasjonistiske, hvor sosial endring og stabilitet betinges av institusjonell utakt: Systemintegrasjon/desintegrasjon er gitt ut fra graden av institusjonell synkronisitet. Jo svakere den er, jo større sjanse for sosial endring. Endringsretningen i systemet angis av den mest dominerende institusjon i systemet, med de andre i etterslep. Endringslogikken bygger på en responsmekanisme. Forfatteren er her inspirert av den amerikanske sosiolog William F. Ogburn, som myntet begrepet «kulturelt etterslep».

Summary

Time, Situationalism and Institutional Asynchronism in Systems

The article discusses the relationship between time and situationalism, institutions and systems, with the classic question of social change as an undercurrent through the text. I start with outlining time as a methodological category, and then discuss situationalism as an alternative to individualism and collectivism. Situationalism is shown as a way to handle the structure-actor-problem: By coping with this problem in either a reductionistic (Weber/Durkheim) or relationistic way (Bourdieu/ Giddens), one has created a hen-and-chicken problem that can't be solved within the problem's frame. To go beyond hens and chickens we need to focus on the context of the historical situation. Here the author presents his own position – historical situationalism. Against this backdrop, the methodology of institutional asynchronism in systems is presented as an elaboration on the idea of cultural lag by sociologist William F. Ogburn. Historical systems are shown as open and situational, where institutional asynchronism determines social change and stability. Integration in time-systems are determined by the level of asynchronism between institutions; the more extensive it is, the better chance of social change. The direction of change is determined by the most dominant institution in the system, with others in cultural lag. The logic of change is based on a response-mechanism, where the proactive institution(s) gives impulses to the reactive institution(s). It is also pointed out, that the role of proactive/ reactive institutions may change over time; an institution that was leading the way in one historical situation, could become an obstacle for social change in a different situation. The human-historical system consists of individual elements capable of learning based on experience and intuitive improvisation. Institutions in this system are at different levels of development and interact in chaos-dynamics, where the terms are irreversible and in constant change. The methodology of institutional asynchronism in systems is tried out on different topics; Luhmann's systems theory, and (new) institutional theory. It is pointed out that Luhmann's theory is unsatisfactory as a theory of historical systems. Luhmann regards systems first and foremost as closed and self-contained – whereas historical systems are open and dependent on outside factors. When it comes to institutional theory, the author has two suggestions: First, the institutional theory needs to bring more clarity to its relationship to time/situationalism. Secondly, it must develop further a systems perspective. The article concludes by discussing a possible historical turn in the social sciences.

Førord

Artikkelen er en sterkt bearbejdet og forkortet versjon av en lengre tekst som ble publisert som LOS-senter Notat 0120: «Tid, situasjonisme og institusjonell utakt i systemer». Arbeidet gir et konsentrat av metodologiske undersøkelser om situasjonisme, institusjoner og system. Den akademiske logistikk om hvordan disse ting henger sammen blir utlagt og problematisert. Publikasjonen ble til under en periode hvor jeg var NFR-finansiert stipendiat, i forbindelse med mitt dr. prosjekt i historie. En takk rettes til alle de som har kommentert manuskriptet.

Innledning

Tid er mer fokusert i samfunnsfag de senere år (jf. Baert 1992), vi har fått en generell debatt om historie og temporalitetens rolle i samfunnsvitenskapene (jf. Lustick 1996, Engelstad og Kalleberg 1999, Wallerstein 2000), og en debatt blant historikere om bl.a. tid og sannhet.¹ Dette arbeid føyer seg inn i dette bildet, og er på en måte et svar på selve situasjonen. Artikkelens byggesteiner er stikkordene «tid» og «situasjonisme», «institusjon» og «system». I bakgrunnen spøker hele tiden spørsmålet om sosial endring – og ikke minst *utakt* i endring. Teksten tar opp spørsmålet om sosial endring, og går så over til en metodologisk avdeling, som gjør opp status omkring tid og situasjonisme, og som også berører struktur-aktør-problemet. Situasjonismens rolle skisseres her i en modell – «den metodologiske trekant». På denne bakgrunn, skisseres metodologien om institusjonell utakt i systemer. Metodologien blir prøvd på ulike felt, bl.a. det «human-historiske system», og mht. Luhmanns systemteori. Videre drøftes institusjonell teori: Har det skjedd en *historisk vending* i samfunnsvitenskap?

Sosial endring

Hva skaper sosial endring? Det er utgangsspørsmålet. Men først kan vi si: Hva som er «endring» og/eller «modernisering» gis ofte ulik *status* i samtiden (jf. Foucault 1996/1966, Østerberg 1999). Det «klassiske» spørsmål om sosial endring har mange forsøkt å besvare. Min måte har vært å ta utgangspunkt i de basale metodologiske tenkemåter, henholdsvis individualisme, kollektivism og situasjonisme. Den første tilnærmingen betoner at sosial endring er aktørbestemt, den andre som strukturbestemt, mens den tredje sier at den er situasjonsbestemt. Situasjonforklaringen omfatter og overskrider imidlertid de øvrige forklaringstyper fordi struktur-aktør-relasjonen alltid vil være betinget av trekk ved tidssituasjonen (Haaland 1999a, 2000). En skulle tro at en motsetning mellom den handlingsimpuls som utgår fra en norm, og den som utgår av en situasjon, vil skape ambivalens (jf. Seip 1968: 22). Men dette beror på situasjonens karakter – noen ganger er situasjonen tvingende: Innen rettslæren er denne situasjonstvang innarbeidet under prinsippet om «force majeure», som berettiger en til å unngå å oppfylle en inngått juridisk forpliktelse. Ofte har interessebasert og normbasert handling vært knyttet til skillet mellom metodologisk individualisme og kollektivism, der situasjonisme med fokus på handlinger og utvikling i en situasjon har vært lansert som et tredje alternativ som tar sikte på å forene individualisme og kollektivism i en høyere analyseenhet (Haaland 2000). Men det er ikke *nødvendig* å knytte individ til en konsekvenslogikk og kollektiv til en normbasert logikk; for både individuelle og kollektive *aktører* kan handlingene ha preg av problemløsning, interessehevding eller regelfølgning (jf. Roness 2000: 185). Ser vi derimot på kollektiv – ikke som en aktør – men som en kulturell *struktur* forholder det seg ulikt; den fungerer som en «over-individuell orden» som virker handlings-

bestemmende ut fra en normbasert logikk. Spørsmålet om sosial endring blir da et spørsmål om å finne frem til en slik «orden» og så forfølge dens endring og sannsynliggjøre dens virkning *over* tid og *i* tid (Haaland 2001a, Sejersted 1989, 2000). Seip la vekt på aktører som drivkraft ved sosial endring; noen må hoppe i vannet først for at de andre skal følge etter, som han sa. Selv vil jeg heller legge vekt på det fine været og den behagelige badetemperaturen – altså trekk ved handlingssituasjonen *i* tid (Haaland 2001e: 12).

Tid som metodologisk kategori – situasjonisme

Tid er knyttet til *situasjonisme*, men denne metodologi er lite fremme i samfunnsvitenskap. Blar vi i en av de nyere innføringsbøker i samfunnsvitenskapelig vitenskapsteori, finner vi under seksjonen om «metodologi» kun omtale av «individualisme» og «kollektivisme» (Grimen 2000). Spørsmålet er: Hvorfor har ikke tid blitt ansett som en metodologisk kategori slik som aktør (individualisme) og struktur (kollektivisme)? Jeg betoner at forklaringen ligger i at tid som oftest har blitt oppfattet som en *struktur*, slik at vi ikke trenger å skille ut tid som en egen enhet. Ta standardformen for historisk forklaring i samfunnsvitenskapene: Tradisjon og utvikling *over* tid. Mye eksisterer fordi det har eksistert før, tradisjonen, «fortida er en styrende kraft som forklarer nåtida...Det er styrken i en historisk forklaring, det er vårt tilbud i det samfunnsvitenskapelige fellesmarkedet» (Kjeldstadli 1989: 58). Når tid defineres som tradisjon blir det *synonymt* med en kulturell struktur, slik at tid – metodologisk sett – blir oppfattet *som* kollektivisme, slik at vi ikke trenger å bry oss med den. Vi kunne sitere Marx: «The tradition of all dead generations weighs like a nightmare on the brain of the living» (1977/1852: 325, jf. Marx 2000).

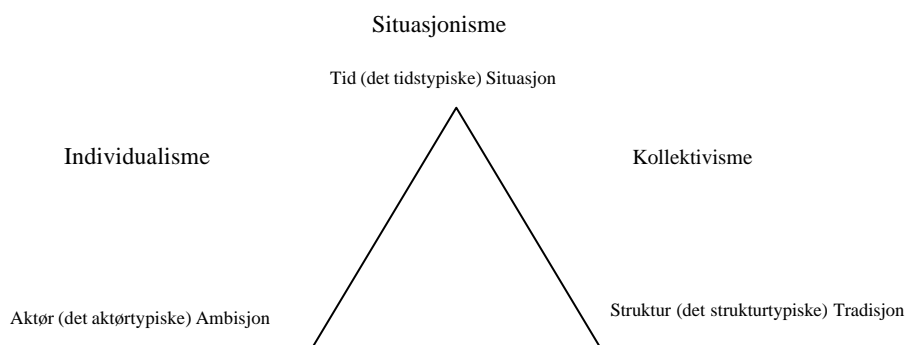
Poenget som «antydnes»; tradisjoner er ikke bare en ballast, men også en belastning. Dette gjelder nok også med hensyn til tradisjonen i samfunnsvitenskap i oppfatningen av tid som tradisjon. Her har jeg tatt til orde for å se tiden som *situasjon* (1999a, 2000, 2001a). Metodologisk sett gjør dette hele forskjellen – fordi nå fremtrer tid som en *egen* kategori som ikke kan forveksles med struktur. Slik betones *skillet* mellom metodologisk situasjonisme og kollektivisme. Tid knyttes altså til situasjonisme som metodologi; der tid defineres som en prosess eller tradisjon innenfor en kontekst eller situasjon (se fig. 2). Tradisjonen angir utviklingens retning *over* tid, men situasjonen avgjør dens karakter *i* tid. Samspillet *mellom* aktør og struktur er situasjonsbetinget – vi taler om «historisk situasjonisme» (Haaland 2000).

Lignende syn har andre (f.eks. Abrams 1993/ 1982: 16-17), men uten å *eksplisitt* gjøre krav på tid og situasjonisme som en metodologisk kategori slik som aktør og struktur. Ellers har jeg selvsagt ikke «funnet på» situasjonisme, mer enn Weber har individualisme, eller Durkheim kollektivisme. Situasjonisme er generelt blant de *minst utforskede* felt i sosiologi. Erving Goffman snakker om «The neglected situation» (1964). I et tidligere arbeid (Haaland 1999a, jf. Østerberg 1993) har jeg skissert tre typer

situasjonisme; den *fenomenologiske* (Shütz), den *konformative* (Parsons) og den *eksistensielle* (Sartre), og vist at historisk sett så «vant» den fenomenologiske situasjonismen over de andre retninger (jf. Knorr-Cetina 1981). Dette skyldes ikke minst Erving Goffmans bidrag. Men felles for alle disse varianter av situasjonisme i sosiologi og filosofi er fraværet av tid. Slik situasjonismebegrepet gjerne brukes innen samfunnsvitenskapene så mangler tidsdimensjonen (Haaland 1999a). Dette har jeg da som historiker søkt å bøte på ved å lansere den omtalte *historiske* situasjonisme.

Situasjonismens primat over kategoriene aktør og struktur, har altså å gjøre med tidens effekt. Med andre ord; både aktør og tradisjon spiller en rolle for historisk utvikling, men det er tidssituasjonens karakter som angir hvilke muligheter aktører har og hvor sterkt tradisjonen tynger. Ambisjon står mellom tradisjon og situasjon. Men ambisjon og tradisjon *møtes* i situasjonen, derfor er det trekk ved den som avgjør. Problemet med struktur-aktør-problemet er at vi har *gjort* det til et problem. Ved å tenke endimensjonalt eller todimensjonalt, har vi laget et klassisk «høna-og-egget-problem», som ikke kan løses innen problemets *ramme*. For å komme hinsides høner og egg må vi over til de ytre omstendigheter rundt problemet, dvs. vi må tenke tredimensjonalt. La oss se på en modell som illustrasjon; *den metodologiske trekant* (fig. 1.). Modellen er enkel: Aktør og struktur i bunn, tiden på topp.

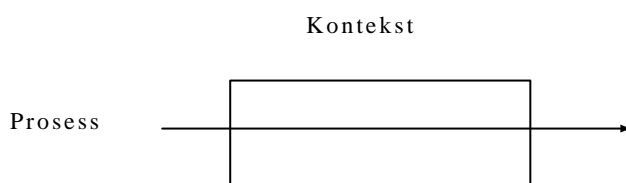
Fig. 1. Den metodologiske trekant - situasjonisme

Den metodologiske trekant illustrerer en forståelse av tid som er forankret i *mennesket*, ikke i et eller annet fenomen i kosmos – som for eksempel lys – slik Einstein (2000) har gjort. Einsteins viktigste bidrag var at han skapte nye modeller for sammenheng mellom størrelser i fysikken; lys og tid, tid og rom, energi og masse, masse og rom, samt rom og gravitasjon. Dypere forståelse av Einsteins teorier knyttet til tid er forbeholdt spesialister. Nyere forskning (Wang et al. 2000) problematiserer imidlertid Einsteins relativitetsteori, som er basert på at ingen ting kan bevege seg raskere enn lyset. Man har angivelig fått partikler til å bevege seg mer enn 300 ganger raskere enn lysets. Og lysets hastighet er 300 000 kilometer i sekundet. Konsekvensene av funnet er enda mer svimlende enn hastigheten, fordi den rokker ved vår oppfatning av hva tid er: En gjenstand kan nærmest være to steder på samme tid (jf. Marangos 2000).

Fysikken gir således ikke et entydig svar på hva «tid» er – men skaper stadig nye forutsetninger.² Likevel, selv om vi tenker oss at vi kunne være i en tilstand hinsides tid – hvor vi kunne gå fra dimensjon til dimensjon i en tilstand av rom uten tid, så ville vi fremdeles bringe med oss vår *indre* oppfatning av tid. Tid som menneskelig tenkeform ville være den samme. Min human-metodologiske definisjon av tid gjelder uavhengig av fysikken: Tid er en prosess, innenfor en kontekst (fig. 2.). Tiden framtrer som *situasjoner* for oss, og disse bestemmer vår handling (Haaland 2000: 89). Vi er egentlig ikke *i* tiden, vi *er* tid. Vi er *varen*, ikke *væren* (Bergson 1980/1888). Situasjonspreget ved tilværelsen er temporal. (Heidegger 1997/ 1927).

Fig. 2. Tid

Kulturelt etterslep

Den nordamerikanske sosiolog William F. Ogburn (1922) lanserte begrepet «kulturelt etterslep» i et kapittel i boken «Social change», som hadde følgende tittel: «The hypothesis of cultural lag». Siden den gang har dette fruktbare sosiologiske begrep gått inn i dagligspråket. Ogburn skiller mellom «materieell kultur» dvs. teknologi på den ene siden, og «adaptiv kultur» på den andre, dvs. den del av den ikke-materielle kultur som er tilpasset eller adaptert de materielle vilkår. Her setter han fram sin hypotese om kulturelt etterslep: Når de materielle vilkår endrer seg, skapes endringer i den adaptive kulturen. Men disse endringer er ikke så nøyaktig synkronisert med endringer i den materielle kultur. Dermed oppstår et etterslep av ulik varighet. I mellomtiden, inntil etterslepet er innhentet, kan det sies å råde mistilpasning.

Går vi på nettet og sjekker Encyclopædia Britannica får vi følgende introduksjon av Ogburn: «American sociologist known for his application of statistical methods to the problems of social science and for his idea of «cultural lag» ». Virkningshistorien til Ogburns idé har nok vært størst som et nytt begrep i dagligspråket. I et nyutkommet sosiologisk leksikon er begrepet overhodet ikke nevnt (Korsnes, Andersen og Heine red. 1997). Dag Østerberg (1984) nevner det i *Sosiologiens nøkkelbegreper*, men uten å foreta det nødvendige skille mellom kulturelt etterslep som hypotese og teori. Østerberg hevder ideen om kulturelt etterslep kan anses som en utdypning av Marx´ teori om forholdet mellom basis og overbygning. Ogburn sier at Marx´ idé var en basis for utviklingen av ideen om kulturell etterslep, men understreker samtidig; «certainly neither the materialistic interpretation of history nor economic determinism is the same as cultural lag» (1964: 87).

Hypotesen om kulturelt etterslep uttrykker en asymmetri mellom materiell- og ikke-materiell kultur: De fleste samfunnsendringer forårsakes ved at endringer i den materielle kultur skaper endring i den ikke-materielle kultur. Dette har fått noen til å betegne hypotesen om kulturelt etterslep som en teknologisk og materialistisk fortolkning av historie. Ogburn selv avviser dette. Her må vi sondre mellom hypotesen og teorien om kulturelt etterslep. Hypotesen tilsier at materiell-kultur endrer ikke-materiell. Men denne hypotese gjaldt en spesifikk historisk epoke, nemlig begynnelsen av 1900-tallet. Ogburn kan godt tenke seg at det omvendte gjaldt for tider og samfunn hvor den materielle kultur var mindre framtredd. Med andre ord: Hypotesen om kulturelt etterslep har *kulturreferanse*, dvs. referanse til tid og sted. I middelalderen kunne for eksempel religion bety mest for endring.

Teorien om kulturelt etterslep gjelder derimot helt *generelt*. Merk at Ogburn ikke oppfatter alle forsinkelser i å ta i bruk nye ideer som kulturelt etterslep. Hvis jeg ennå ikke har tatt i bruk internett – så er det åpenbart at jeg er noe sen med å ta i bruk ny teknologi, men Ogburn ville her si: «the failure to adopt to new invention is a delay – not cultural lag. The theory of cultural lag is somewhat more complex. It calls for the following steps: (1) the identification of at least two variables; (2) the demonstration that these two variables were in adjustment; (3) the determination by dates that one variable has changed earlier or in a greater degree than the other; and (4) that when one variable has changed earlier or in greater degree than the other, there is a less satisfactory adjustment than existed before» (1964: 89). Når Ogburn er så nøye med å utlegge kulturelt etterslep som en teori, var det fordi han så ofte fikk høre at det hele bare var et konsept – «bare» et nytt ord i dagligspråket. Nettopp dette antyder at Ogburn satte på begrep en menneskelig tenkeform som var der allerede – en *human metodologi*. Ogburn derimot, var mest opptatt av å forsvare ideen som *teori*.

Men hva er en teori? Det er ikke alltid godt å si. Ogburn anførte at siden kulturelt etterslep dreide seg om et konsept om et forhold eller sammenheng mellom fenomener, så måtte det betraktes som teori. Lignende argumentasjonslinje finner vi i den internasjonale litteratur om dette emnet (jf. Roness 1997). Den norske statsviter Paul G. Roness betoner i en utlegning omkring disse ting nettopp at teorier fokuserer på sammenhenger mellom fenomen: «I tillegg til at førestellingane om samanhengane bør vera systematiske og ha ei viss utbreiing, må dei også *omfatta den underliggende logikken for at vi har desse samanhengane*. Teorier må med andre ord seia noko om forklaringar på samanhengane, til dømes knytt til kva for mekanismar som dei kjem til uttrykk gjennom» (Roness 1997: 13). Her er det nødvendig å *skille* mellom teori og metodologi, mellom den underliggende logikken og de teoretiske elementer forøvrig (Haaland 1999a, 2000, Jf. Wittgenstein 1997/ 1953). Ogburns generelle idé om kulturelt etterslep ser jeg som en ren metodologi. Den bare angir en underliggende logikk – men sier ingenting om de teoretiske elementer ellers. Vitenskapelige teorier må inneholde elementer som kan vise seg å være empirisk *feil*, metodologi trenger ikke det. Metodologi må bare logisk-intuitivt gi mening (Zhenhua 1996).³ Under utdypes kulturelt etterslep som en metodologi om institusjonell utakt i systemer.

Institusjonell utakt i systemer

Forholdet mellom gjensidig avhengige institusjoner vil *over* tid og *i* tid bestemmes av synkronisitet: Graden av synkronisitet i utviklingstakt avgjør hvor samstemte institusjoner i system vil være. For om to eller flere institusjoner er avhengige, så er de ikke dermed kompatible. Her må vi se på samspillet mellom tradisjon og situasjon; mellom tradisjonell binding og situasjonell nyvinning.

Tradisjoner gjør sosiale organisasjoner til institusjoner. To eller flere avhengige institusjoner utgjør et system. Innen systemet vil institusjonene bevege seg i handlingsfelt preget av ulik «tregthet». Derfor skjer ikke institusjonell utvikling i systemet alltid samtidig, men snarere asynkront. Institusjoner i systemer vil dermed befinne seg i institusjonell utakt. Men siden det er gjensidig avhengighet mellom institusjonene i systemet, vil rask endring innen en institusjon, kreve tilpasning i den andre, korrelerte institusjon. Hvis ikke oppstår et institusjonelt etterslep – som kan være av varierende varighet. Inntil etterslepet er innhentet, råder mistilpasning som følge av den institusjonelle utakt i systemet. Dette samsvarer med Ogburns generelle idé: «A cultural lag occurs when one of two parts of culture which are correlated changes before or in greater degree than the other part does, thereby causing less adjustment between the two parts than existed previously» (1964: 87, jf. Ogburn 1922).

Sosial endring og stabilitet er altså ofte resultat av institusjonell utakt i systemer – der systemintegrasjon/ desintegrasjon er gitt ut fra graden av institusjonell synkronisitet. Jo svakere synkronisiteten er, jo større sjanse for sosial endring. Selve endringsretningen i systemet angis av den mest *dominerende* institusjon i systemet, med de andre i institusjonelt etterslep. Endringslogikken bygger her på en responsmekanisme, der institusjonene som henger etter reagerer på impulser fra den eller de institusjoner som ligger «foran» i utvikling. Ettersom institusjonene er i system, og er kjedet sammen av formelle og uformelle bånd, vil sosial endring til slutt være uunngåelig – spørsmålet er snarere *når* endringen vil finne sted og hvor stort slingringsmonn man har. Såkalt strukturfunksjonalistiske teorier forutsetter her en generell likevekt, som ikke kan forutsettes.

Vi kan lære av den moderne naturvitenskap når det gjelder tidsbestemte systemer. I dag mener man ikke nødvendigvis at newtonsk fysikk er feil, men at de stabile, tids-reversible systemene newtonsk vitenskap beskriver, kun representerer en *begrenset* del av virkeligheten. Newtonsk fysikk beskriver for eksempel planetenes bevegelser, men ikke *utviklingen* av det planetære system. Den beskriver systemer i likevekt eller nær ekvilibrum, men ikke systemer i kosmos som er langt fra likevekt, «forhold som er minst like vanlige, om ikke vanligere» (Wallerstein m.fl. 1997: 57). Således forholder det seg i samfunnet som i himmelen – systemets utakt er det dominerende trekk. Tilstandene i et system som er langt fra ekvilibrum er ikke tids-reversible, det vil si at det ikke er tilstrekkelig å kjenne «loven» og de opprinnelige betingelser for å kunne forutsi systemets fremtidige tilstand: «Et system som er langt fra ekvilibrum er mer uttrykk for en 'tidspil', som har en avgjørende og konstruktiv

rolle» (Wallerstein m.fl. 1997: 57 ff.). Tidspilen angir da utviklingsretningen; den utgjør en nødvendig, men ikke *tilstrekkelig* betingelse for evolusjon. Kaos og ustabilitet i komplekse systemer har her samme «funksjon» som Darwins naturlige utvalg i biologi: Enkelte arter har oppstått relativt nylig; andre har eksistert i millioner av år. Naturen avgjør.

Kompleks systemanalyse har vidtrekkende betydning for samfunnsvitenskap. Men våre systemer er kanskje *mer* komplekse enn dem naturvitenskapens, ettersom historiske systemer er bygget opp av sammenvevde kollektive strukturer og individuelle elementer som er i stand til indre bearbeiding og læring basert på erfaring samt intuitiv improvisasjon. Dette bringer inn et nytt kompleksitetsnivå. Vitenskapene *selv* utgjør her et historisk system – og også dette system er i utakt. De tre primære institusjoner i systemet er naturvitenskap, humaniora og samfunnsvitenskap. Over tid har det skjedd en tilnærming fram til i dag (Wallerstein m.fl. 1997), ikke minst gjennom *diffusjon* av tenkemåter mellom institusjonene. Søren Kjørup (1997), som har skrevet om humanioras vitenskapsteori ut fra et situasjonistisk ståsted, viser f.eks. til biologen Donna Harraway, og hennes begrep «situated knowledges» (jf. Asdal m.fl. 1998). Spørsmålet er om vi ser en klar «biologisering» av samfunnsvitenskap (jf. Stenvoll 2000). Et eksempel på konsepter biologien som har spredt seg til samfunnsteori, skal vi se på i analysen av Niklas Luhmanns systemteori. Under skal vi skissere metodologien om institusjonell utakt i systemer mht. vitenskapene som historiske *kunnskapssystem*.

Innenfor den generelle tankegang som er diskutert til nå, vil jeg antyde et syn på vitenskapsutvikling som en utvikling mot nye «analysenivåer». Kunnskapstilveksten innenfor et analysenivå skjer ved falsifisering, men overgangen fra et analysenivå til et annet skjer ved paradigmeskifter. Dermed kombineres trekk ved Popper (1999/1959) og Kuhn (1966/1962) i en metodologi om vitenskapsutvikling basert på logikken knyttet til *analysenivå*. Det er ikke slik som Kuhn forespeiler at man oppgir et paradigme til fordel for et annet, og det er heller ikke slik at man kan falsifisere seg fra et analysenivå til et annet, slik Popper antyder. Overgangen fra Newtonsk til Einsteinsk paradigme, medfører ikke at man oppgir the første paradigme til fordel for det siste. Newtonsk fysikk gjelder fremdeles – men kun innenfor sitt analysenivå. Humaniora, samfunnsvitenskap og naturvitenskap er tre asynkrone institusjoner i system preget av ulike analysenivåer. Historie preges her av både postmoderne (jf. Munslow 1998, Sandmo 2000) og tradisjonalistiske (jf. Elton 1991, Førland 2000) strømninger. Metodologien om analysenivåer må settes inn i det større bildet av et flyktig og temporalt vitenskapssystem, der institusjonene beveger seg på ulike *tidsplan*.

Den franske historiker Braudel lanserte en egen metodologi knyttet til ulike tidsplan. (1972-73/ 1949). Han lanserte tanken om at historie utvikler seg i tre ulike tider: For det første har vi den «lange tiden» (*la longue durée*) – dette er de strukturelle fenomeners tid, utviklingen av menneskets forhold til naturomgivelsene – fra jegersamfunn via jordbruksamfunnet til høyteknologisamfunnet. For det andre har vi den «mellomlange tiden» – konjunkturtiden med staters og sivilisasjoners vekst og fall.

Og for det tredje har vi den korte tiden – begivenhetstiden. Historikere mest beskjeftiget seg med begivenhetstiden: Det er i denne tid ting *skjer*. Skal vi fortelle om historiske hendelser (situasjoner), eller en sekvens av hendelser (prosesser), må vi holde oss til den korte begivenhetstid. Men skal vi få et større overblikk må vi se på konjunkturtiden – eller i aller siste instans – strukturtiden. Braudel selv var strukturhistoriker. Et generelt ankepunkt mot Braudels tre «etasjer» har vært den manglende formidling mellom dem – «trappene» mangler (Floto 1985: 177 ff.). Her kan Braudels tretidsskjema koples til metodologien om institusjonell utakt i systemer, slik at vi får et totalbilde av det «human-historiske system»: Institusjonene knytter seg da til Braudels tre tider, der vi i dag med hensyn til den *lange* tiden er i ferd med for alvor å gå inn i høyteknologisamfunnet globalt sett, hvor den vestlige sivilisasjonsform er i ferd med å bre seg globalt når det gjelder den *mellomlange* tid, og hvor kommunikasjonsoverføringen mellom mennesker aldri har skjedd i et høyere tempo og større omfang enn i dag hva angår den *korte* tiden – begivenhetstiden: Tid *har* blitt kortere. Historien utspilles mer i et globalt *geografisk rom*. Vi går mot globalisering og integrasjon i systemet: Tendensen går mot økt synkronisitet i det human-historiske system, en utvikling mot *konvergens* mellom Braudels tre tidsplan.

Den institusjonelle utakt i det human-historiske system gjør periodisering utfordrende. Periodisering er det viktigste ved historie. Å periodisere vil si å «bestemme» en tids karakter. Dette er det vanskeligste en historiker gjør, og er samtidig det som gjør oss til historikere (Haaland 2001c: 305). Uvegerlig støter vi for det første på det jeg kaller *Dickens' paradoks* – fra romanen *A tale of two cities*: «Det var den beste av alle tider, det var den verste av alle tider, det var visdommens tidsalder, det var dumhetens tidsalder, det var lysets årstid, det var mørkets årstid, det var håpets vår, det var vinterens fortvilelse, vi hadde alt for oss, vi hadde intet for oss, vi var alle i ferd med å gå rett til himmelen, vi alle i ferd med å gå rett den andre veien...». Dickens' paradoks er at *all periodisering er paradoksal*. Paradokset viser til at utviklingen alltid vil preges av motstridende tendenser, og illustrerer hvor umulig det er å kategorisere en tid *entydig* ut fra tendenser. På den ene side utvikler ulike tendenser i historie seg, som vi har sett, i ulik takt. På den andre side kommer det an på øyet som ser – måten vi ser historie på betinger hvilken historie vi får – og vårt øye er alltid historisk situert. Den engelske historiker, Carr (1988/ 1961, jf. Kjeldstadli 1999), sammenliknet her historie med et fjell som kunne sees fra mange sider. Det gir et uheldig bilde, fordi det gir inntrykk av at noen tolkning i historie ligger *fast*. Snarere enn et «fjell av sannhet», er historie heller en «hardisk» med mer eller mindre etablerte «data», som vi «programmerer» til mer eller mindre sannsynlige og (helst) fantasifulle «scenarier». Fortiden flyter. Eller sagt på en annen måte, mer i tråd med artikkelens ånd: Historie er ikke et system som hviler i seg selv som et fjell.

Et system er bare i hvile som en utskutt pil er hvile – alltid på vei. Denne «pilmodell» er grunntrekket ved alle temporale systemer. Dette har Seip terpet på flere ganger. Også Rokkan «oppdaget» det tidsbestemte ved systemer: «Stein Rokkans innføring av tidsdimensjonen gjorde han oppmerksom på det han på sitt amerikansk

kalte *lags*, og som i stigende grad kom til å dominere hans teorier» (Seip 1983: 272). Det Rokkan etter Ogburn kalte *lags*, kaller Seip for *relikter* – altså levninger i systemet. Rokkans bidrag her har å gjøre med hvordan systemtrekk kan «fryse fast», lenge etter de opprinnelig var aktive systemdeler (Rokkan 1970). Det er lite nytt under solen: Ernst Sars talte på 1800-tallet om sin «organ-lov» (jf. Ringdal 1990), som tilsier at institusjoner som i en periode bærer utviklingen fram, i en annen periode blir en hindring, som antydnet overfor mht. den institusjonelle utakt. Og Seip tilføyer giftig: «Denne «lov» var selvfølgelig kjent og formulert lenge før Sars» (1983: 272). I systembegrepet fant Seip et fellestema mellom historie og samfunnsvitenskap, da med noen forbehold: «(a) Det er nødvendig i systembegrepet å innføre *prosess* som faktor, bevegelsen i tid; (b) et viktig studiefelt må bli det som foregår i *maktstrukturer*, deres betydning for balansen i systemet, og for bevegelsen» (1983: 276-277). I mine statshistoriske arbeider fokuseres institusjoner i system, der maktstrukturen preges av asymmetri i sosial dominans ut fra hvilken institusjon som bærer utviklingen fram, og ut fra synkronisiteten i systemet ettersom det endrer karakter, og beveger seg mot integrasjon eller desintegrasjon (jf. Grønlie & Haaland 1999, Haaland 1998b, 1999b, 2000, 2001a, 2001b, 2001c, 2001d).

Luhmanns systemteori og metodologi

Teorier har vi mye av i samfunnsvitenskap, det vi trenger er økt fokus på våre grunnlagsløsninger. Og det er slike felles metodiske tenkemåter som danner «fundamentet» for samfunnsvitenskapene. Å gå den motsatte vei – å skape en universalistisk «superteori» – har vært en blindvei helt siden Comte. Luhmanns «systemteori» er et av de seneste forsøk på å gå ned denne blindveien (Luhmann 2000). Han mener systemteorien kan utgjøre et nytt grunnlag for all samfunnsteori. Prosjektet går i samme fellen som det positivistiske prosjekt – at det finnes *en* universell beskrivelsesmåte: Hele sosiologiens felt skal kunne beskrives systemteoretisk. Her må det innskytes: Teorien gjør krav på universell *anvendelighet* – ikke universell gyldighet (Brekke 2000: 293, note 6). Gyldigheten av teorier vil alltid være utilstrekkelig – verden kan alltid gripes på andre måter. Teorier handler om våre *muligheter* til å forstå, og disse er i prinsippet ubegrensede. Metodologi handler om våre *begrensinger* til å forstå, og det er her vi kan søke en basis, ved å avdekke logikken bak teorier (jf. foran).

Her er kan vi se på den skisserte metodologi i forhold til Luhmanns systemteori. Hovedtanken i boken er at alle sosiale systemer er selvrefererende, *autopoietiske* systemer, som opererer ved å trekke en forskjell til omverdenen og selv produsere og reprodusere sine egne elementer. «Selvskapelse» blir et nytt sosiologisk begrep. Epistemologisk er Luhmann på linje med Webers sosiologiske perspektivisme: Enhver beskrivelse av verden relativiseres ved at den gjøres avhengig av det perspektiv som en anvender for selv å kunne se. Her møter systemteorien seg selv i døra: «Anvendt på seg selv utgjør systemteorien selv et sosialt system som fungerer selvreferensielt, og teorien kan derfor heller ikke hevde universell gyldighet for sitt blikk på samfunnet» (Brekke 2000: 292, jf. Brekke 2000: 293, note 6). Her går

systemteoriens *grense*. Den autopoietiske vendingen gjør at teorien mister samfunnsreferanse og således sitt faste punkt i en sosial realitet. Dermed rammes ikke teorien av Habermas' sosialteknokratikritikk, men samtidig blir den bare et perspektiv blant flere andre.

Kan så sosiale systemer tenke? Luhmann hevder faktisk det. Men det er ikke krystallklart *hvordan* (jf. Guneriussen 1998: 320). Den allmenne teorien om autopoietiske systemer ble opprinnelig utviklet av biologer, og de mente selv at den ikke kunne anvendes på samfunnet, fordi sosiale systemer nettopp ikke var lukkede selvdannende systemer (Maturana 1980, Maturana og Varela 1987, Guneriussen 1998: 318). Dermed kommer vi til spørsmålet om tid og sosiale systemer: «There can be no Archimedean point outside the historical situation» (Dickie-Clark 1990: 147). Svakheten ved Luhmanns teori er at den fungerer «lukket avdeling». Kravet til enhver historisk systemteori er at systemet må være *i historien*. Systemet må være *åpent og ustabil*. Innvendingen i denne sammenheng er følgende: Selv om Luhmann foretar et brudd med kasualitetstenkningen og stabilitetsforutsetningene som lå til grunn for bl.a. Parsons' strukturfunksjonalistiske tenkning, tilhører den fremdeles et *tregt* «Newtonsk» vitenskapsparadigme, der systemer «hviler i seg selv» som lukkede organismer. På denne bakgrunn er det diskutabelt om Luhmanns teori duger som *historisk* systemteori. Luhmann har et *begrep* om historisk endring – at ulike former for systemdifferensiering utvikles historisk – problemet er at alt *tolkes* i en lukket systemteoretisk verden. Det har blitt hevdet at Luhmanns mener systemet både er lukket og åpen samtidig, og at det er dette som gjør det selvoppretholdende system dynamisk og åpent for endring (Brekke 2000). Spørsmålet er hvordan teorien kan si at et «self-contained» system kan være åpent og lukket *samtidig* uten å støte på Aristoteles' kontradiksjonsprinsipp? Det jeg ser som problemet utgjør selve løsningen for Luhmann: Tregheten i systemet gjensker premissene.

Hva med tid slik den faktisk fremkommer i Luhmanns systemteori? Her foretar Luhmann en interessant diskusjon omkring *struktur og tid* (2000: 327-415), hvor han primært fester seg ved «tregheten» (se over) i forholdet mellom disse størrelser: «Strukturer garanterer på tross af *hendelsernes irreversibilitet en vis reversibilitet af forholdene*» (2000: 404). Metodologisk sett hevder Luhmann at de *forskjellige* systemer befinner seg «på» ulike tider. Men som vi har sett med metodologien om institusjonell utakt i systemer, så er det sjelden slik at et og *samme* system befinner seg på *en* tid, det er snarere slik at systemet selv preges av flere tider, av ulike utviklingstrinn. Her det altså grunn til å betone systemers asynkrone natur. Denne mangel på institusjonell synkronisitet gjør da at systemer alltid er i utakt med seg selv. Tid gjør sosiale systemer både ustabile og komplekse, der det paradoksalt nok er slik at *uregelmessighet* er det regelmessige, stabile trekk.

Metodologi og «nyinstitusjonell» teori

Den institusjonelle utakt i systemer gir en metodologi for å forklare hvordan institusjoner som i en periode bærer utviklingen fram, i en annen periode blir en hindring, alt ettersom systemet selv endrer karakter. Dette kan være et tilskudd til såkalt *nyinstitusjonell* teori, en av de teoriretninger hvor tiden er en *faktor*. Dette til forskjell fra *kulturteori* hvor tiden er tryllet bort (jf. Grendestad og Selle red. 1996). Institusjonell teori har i det siste tiår «revolusjonert» samfunnsvitenskapene, og i dag synes det som om den institusjonelle revolusjon kommer til å få tilsvarende betydning i årene framover som atferdsrevolusjonen på 1950 og 1960-tallet. (jf. March og Olsen 1989, DiMaggio & Powell 1991, Scott 1995, Egeberg og Læg Reid ed. 1999, Pierson 2000). På denne bakgrunn fremstår det som viktig å avklare teoriretningens metodologi. Generelt vil jeg ta til orde for å arbeide mer med å *berike* institusjonell teori med metodologiske trekk fra generell sosiologisk handlingsteori og systemteori. Det trenger ikke være noen motsetning mellom disse (Stichweh 2000). Videre skal vi se på to svakheter ved den nyinstitusjonelle teoriretningen; (1) uklarhet omkring tid og metodologi, og (2) lite utviklet metodologisk systemperspektiv. Både når det gjelder det første og siste, kan den tidligere skisserte metodologi være til nytte for institusjonell teori.

La oss starte med det første punkt, knyttet til tid og nyinstitusjonell teori. Den amerikanske statsviteren Guy Peters (1999, jf. Roness 1999) har gitt en oversikt over de ulike variantene av nyinstitusjonell teori, men foretar ingen eksplisitt diskusjon omkring tid som metodologisk kategori og nyinstitusjonell teori. Det gjør imidlertid den norske statsviter Paul G. Roness, som drøfter bruken av historiske forklaringer innenfor nyinstitusjonell teori (Rness 2000). Med henvisning til mitt arbeid om historisk situasjonisme (Haaland 2000), trekker Roness opp et metodologisk skille mellom de teorier som tar sitt utgangspunkt i *tradisjon* og utvikling *over* tid, og de som tar sitt utgangspunkt i *situasjon* og handlinger *i* tid. Etter en kort visitt innom den sistnevnte situasjonelle forklaringstype og visse omtaler underveis av «situasjonistiske» bidrag innen institusjonell teori – konsentreres framstillingen om den tradisjonelle historiske forklaring. Dette er ikke et tilfeldig valg av Roness, men et symptomatisk trekk: Nyinstitusjonell teori har generelt mest fokusert den historiske forklaring som knyttes til tradisjon og utvikling over tid. Metodologisk er nyinstitusjonell teori basert på kollektivismen som hovedlogikk, med situasjonisme som en slags logisk «støttekrykke». I denne sammenheng vil jeg hevde at tid er den grunnleggende kategori i nyinstitusjonell teori – og at dette kunne vært mer problematisert. Videre er det et spørsmål om situasjon – ikke tradisjon – burde fungere som hovedlogikk innen retningen – for selv om tradisjon angir utviklingsretningen over tid, blir utviklingens karakter til i tid – ut fra de tidstypiske utviklingsbetingelser. Legg merke til at jeg snakker *utvikling* i tid, ikke bare handlinger i tid – slik Roness gjør.

Målet med nyinstitusjonell teori blir da mer å *kontekstualisere* utvikling i tid, enn å følge utviklingen bakover over tid til sin opprinnelse («følge bekken»), eller å bruke fortiden til å forklare nåtiden («dette er ditt liv»).

Samfunnsvitere føler seg nok ofte ikke kvalifiserte til å *kontekstualisere* historie, og dette er nok hovedårsaken til at de ikke gjør dette. Men da skal man vite at man hopper bukk over det viktigste ved historie – periodisering: Bommer man i forståelsen av en periode blir «alt» galt. Mangel på periodisering er grunnen til at så mye samfunnsvitenskapelig litteratur må «historiseres» før bruk, og at fremstillingene blir mindre brukbare som historie. På sitt avgrensede felt burde samfunnsvitere kunne opparbeide nok kompetanse til å gi en meningsfull periodisering av utviklingen, som angir den historiske situasjon i tid og over tid. Uansett hva man måtte mene om disse ting, så er en ting klart: Den nyinstitusjonelle teoriretning må *avklare* sitt forhold til situasjonisme, og da særlig til den *historiske* variant.

Så til punkt to, om systemperspektiv og nyinstitusjonell teori. Dette andre hører sammen med det første. Til tiden kommer systemet. Liksom tid er lite problematisert som metodologisk kategori, er også system det innen denne teoriretningen. Hovedvekten legges på å diskutere aspekter ved institusjoner i utvikling, forholdet mellom institusjoner og omgivelser, mens utviklingen *mellom* institusjoner blir mindre fokusert, selv om det finnes unntak her (jf. March og Olsen 1988, March 1994). Men en svale gjør ingen sommer.

Mangelen på systemtenkning er problematisk. Ingen institusjon er institusjon uten å være i et avhengig forhold til en annen. Med andre ord: Sier du *institusjon* så sier du *system*. Her ligger en stor utfordring for nyinstitusjonell teori. Den vei man kan gå har jeg allerede antydnet: Man bør fokusere *tidsbestemte* systemer. Det vil da innebære at man fokuserer de institusjonelle systemer som åpne systemer. Temporale systemer kan som nevnt ikke tilbakeføres til de opprinnelige betingelser, fordi de er tids-irreversible. Betingelsene er under stadig forandring, og er ustabile. Hva betyr dette? Det betyr at man må gi slipp på tendensen til å redusere institusjoner til *tradisjoner*. Konklusjonen blir, at ikke bare må nyinstitusjonell teori problematisere tid, men også system. Slik den er nå, virker nyinstitusjonell teori nærmest innenfor et Newtonsk «tregt» og «statisk» univers; der tradisjonen trer i sentrum. Men tradisjoner er «størknet» tid – framtidens teori trenger i større grad å fokusere «levende» tid. Den må fokusere konteksten rundt de *rastløse* institusjonelle systemer. Dermed blir ikke tradisjon, men situasjon den mest sentrale kategori: Temporale systemer er *situasjonistiske*.

Konklusjon – en historisk vending i samfunnsvitenskapene?

Til konklusjon vil jeg nok si, at vi alle har mye å *lære* om tidsbestemte systemer. Samfunnsvitenskapene henger igjen i en slags Newtonsk fysikk, der tid nedtones som faktor.

Historie har også et problematisk forhold til tidssystemer. Historikeren stiller opp et «mål», som historien «utvikler» seg mot, ut fra en konflikt som må «oppløses» som i et drama. I Norge går her linjen fra Sars, Koht, Steen og fram til Rokkan. Hos alle er utviklingen oppfattet som en økende utjevning av motsetninger og stigende nasjonal integrasjon. Seip kritiserer disse historiefortolkninger fordi de bygger på et «funksjonalistisk» systembegrep: «Utviklingen tenkes da gjerne som en stigende tilpasning i retning av en harmonisk eller likevektig tilstand; eller – med en analogi hentet fra biologien – systemet oppfattes som en slags organisme som «fødes», utfolder seg og «dør» » (Seip 1974: 7). Historiefaglig vender jeg her tommelen ned for Seip. Historie handler om å fortelle en historie. Det betyr at historien er en *story*, ikke virkeligheten, men et *bilde*. Det bor ikke mennesker inne i TV-en (jf. Munslow 1998). Men denne «språklige vendingen» i historien (White 1974, 1999, jf. Burke 1998, Fey et al. ed. 1998, Sejersted 2000) var ikke ennå så gjeldende på Seips tid – selv om relativismen den representerer har sine røtter tilbake. Den språklige vendingens «far», Hayden White, springer ut av en amerikansk *tradisjon* (Beard 1934, 1935, jf. Novick 1988). Også Seip skriver om regimer som fødes, blomstrer og dør – han faller altså for eget *grep*. Poenget er at analogien er en arketype (Jung), i alle fortellinger, ja i livet selv. Den er en metodologisk tenkemåte, og en retorisk figur i språket. Vi må *skille* mellom systemtenkning og historiefortelling. Som «storytellers» kan vi her gi alle – fra Sars til Rokkan – absolusjon. Men når det gjelder systemtenkningen, så har nok Seip rett: Man tenkte innen et Newtonsk paradigme. Den senere tid kan man skimte konturene av en ny utvikling, da i form av en mulig *historisk vending* i samfunnsvitenskapen (jf. Haaland 2001e).

Denne temporale vending er en tendens som er synlig, men relativt lite problematisert. Likevel finnes unntak (f.eks. McDonald 1996a og 1996b, Wallerstein 2000). Tendensen har jeg særlig knyttet til den *institusjonelle* «revolusjon» i samfunnsvitenskapene – en teoriretning hvor tid står sentralt. Under atferdsrevolusjonen på 1950- og 60-tallet var tid og temporalitet i liten grad et tema. Som en indikator på hvordan situasjonen var, kan det anføres at kun 0.2 prosent av medlemmene i The American Sociological Association i 1959 oppførte historisk sosiologi som sitt primærfelt (McDonald 1996b: 105). Situasjonen har nok endret seg betraktelig i dag. Men likevel har man ikke kommet stort lenger med hensyn til *aktørstruktur-problematikken*, man har gått fra individualisme under atferdsrevolusjonen til kollektivismen under den institusjonelle revolusjon, men har ennå en *reduksjonistisk* posisjon. Andre teoretikere har utviklet en *relasjonistisk* posisjon (Giddens 1984, Bourdieu 1990). I artikkelen har vi da sett på en *situasjonistisk* posisjon, hvor tiden som situasjon fokuseres. Dermed vises de muligheter som ligger i situasjonsbegrepet for institusjonell teori videre.

I det større bildet er den historiske vending et potensielt nyskapende trekk ved samfunnsvitenskapene. Dette fordi man åpner slusene mellom historie og samfunnsvitenskap – og åpner samfunnsvitenskapen mot humaniora på den ene kant, og naturvitenskapene på den andre (Wallerstein m.fl. 1997). Det sentrale

sammenbindende tema blir her rettopp tid, temporalitet. Slik kan man bygge bro mellom akademiske kulturer og til samfunnet. Dette er ledd i en omfattende prosess hvor vitenskapene omdefinerer sitt forhold til samfunnet, blant annet ved å se på sammenhengen mellom samfunnsutvikling og vitenskapsutvikling, og ved *epistemologisk kontekstualisering* (jf. Gibbons 1999). Når jeg snakker om den historiske vending sikter jeg ikke primært til historisk sosiologi. Jeg fokuserer det *metodologiske* plan og viser til gjennombruddet for teoriretninger med tid som metodologisk kategori (se over). Her ligger trolig den brede bevegelse. Når det gjelder historisk sosiologi har utviklingen vært bølgende og med forskjeller mellom Europa og USA. Femti år etter Webers død, slo den andre bølge over samfunnsvitenskapen når det gjaldt historisk sosiologi fra 1960- og 70-årene, med en topp i 1980-årene. Deretter avtok interessen noe, mest i USA som også hadde vært mest preget av trenden (Engelstad og Kalleberg 1999: Introduction xi). Rundt 2000 kan vi se konturene av en fornyet interesse for historisk sosiologi, og med kongstanker om en «historical social science» (Wallerstein 2000). Da må samfunnsvitenskapene også i større grad problematisere sin *bruk* av historie, og få et mer sofistikert forhold til *historiografi* (jf. Lustick 1996). Her står da også metodologien sentralt: I framtidens vitenskap «process would be at the centre of the methodology», har det blitt hevdet (Wallerstein 2000: 34). Andre legger vekt på «the increasing importance of 'context'» (Gibbons 1999: 82). Når det gjelder dette siste, så tok Seip til orde for at sosiologene godt kunne være historiske, men at de da måtte *spesialisere* seg innen en periode (1983: 277), for eksempel i mellomkrigstidens sosiologi. Selv vil jeg betone det fruktbare møte mellom historie, samfunnsvitenskap og naturvitenskap når det gjelder temporale systemer.

Her gjelder det å forbinde utsikt med innsikt. Temporale systemer er som *stadier*. Likhet og forskjell mellom stadiene skaper inntrykk av noe som varer og som likevel ikke er det samme, et inntrykk av tid-rom kontinuum som innebærer både permanens og forandring. To eller flere parallelle tidsrekker i vekselforhold til hverandre kan her sees som system. Men da altså som et system der bevegelse er et tilhørende trekk. Et system er som vi har sett en oppsamling av elementer i utakt, med opphav ulike tidsrom, og på ulikt utviklingsnivå. Vi snakker om en bunt med tidsrekker. Ut fra dette hevder Seip det er galt å si at noe *har* en historie; det er rimeligere å oppfatte det slik at slike tidsrekker eller sekvenser *er* historie (1974: 9). Metoden blir å binde to eller flere institusjoner til ulike systemstadier, der en eller flere av de utvalgte tidsrekker gjøres til faktor i systemutviklingen, men hvor elementer fra andre tidsrekker hentes inn der de kan belyse den *prosess* som er stillet sentralt. Det valgte temporale system danner da vår innfallsvinkel til tiden som *kontekst*.

I et temporalt system er framtiden usikker, betingelsene irreversible og i stadig forandring. Slik sett må morgendagens teorier om sosiale systemer bygge på en «kaosdynamikk» som taler om systemets utviklings*måte*, men tier om dets mål (Haaland 1998a: 33). Det var her de evolusjonistiske samfunns- og historieteoretikere bommet, bla. representert ved Marx, som postulerte en «nødvendig» utvikling mot

kommunisme. Når dette er sagt, vil jeg til slutt si: Bare ved å legge tiden til *grunn* kan vi forstå de mekanismer som dypest sett driver det rastløse «univers» vi befinner oss i.

Noter

1. Til min sønn Thomas Haaland født 27.7.2001. For råd takkes: Sverre Bagge, Tom Christensen, Ole A. Brekke, Nina Grytten, Øyvind N. Grøndahl, Tore Grønlie, Leidulf Mjelve (og andre på dr. seminar Norheimsund, 18-19 juni), Paul G. Roness og Gunnar Skirbekk. Den internasjonale debatt om sannhet og historie har en nasjonal avlegger i *Historisk Tidsskrift* (nr. 4/1997, nr. 4/1998, nr. 1/1999, nr. 3/1999, nr. 1/2000, nr. 4/2000, nr. 1/2001).
2. Einstein knyttet altså tid opp til lys. Men i dag hevder forskere (Wang et. Al 2000, jf. Marangos 2000) å ha fått partikler til å bevege seg med en hastighet mer enn 300 ganger lysets hastighet. Forsøkene ved Princeton ble utført ved at lyspulser ble sendt gjennom et rør fylt med cesiumgass. Det forskerne skal ha oppdaget er nesten uforståelig: Før lyspulsen hadde kommet skikkelig inn i cesiumrøret var det ute igjen på andre siden. Med andre ord eksisterte lyspulsen to steder på samme tid. Forskningen som er publisert i *Nature*, problematiserer Einstein relativitetsteori, som baserer seg på at ingen ting kan bevege seg raskere enn lyset. Og den viser hvor problematisk det kan være å knytte tid til et eller annet fenomen i kosmos – som lys. Jeg forankrer snarere tid i mennesket *selv*, som en del av den humane metodologi.
3. Det er likhet mellom metodologisk tenkning og Zen-filosofien (Zhenhua 1996: 7). Engang hadde Zen-mesteren Hui Zhong en diskusjon med en høytstående embetsmann. Embetsmannen sa: «Mester, vær vennlig å presentere ditt prinsipp og forsvar det, så skal jeg prøve å gjendrive det». Zhong sa: «Javel, jeg er ferdig med å presentere mitt prinsipp». Embetsmannen undret: «Men hva er det?». Zhong sa: «Har du ikke forstått det? Da må det være utenfor din kapasitet å begripe det». Etter å ha sagt det, gikk Zhong sin vei.

Litteraturliste

- Abrams, Philip (1993) *Historical sociology*, New York: Cornell.
- Asdal, Kristin m.fl. (1998) *Betatt av viten. Bruksanvisninger til Donna Haraway*, Oslo: Spartacus.
- Beard, Charles A. (1934) «Written history as an act of faith», i *The American historical review*, vol. 40, nr. 2: 219-229.
- Beard, Charles A. (1934) «That noble dream», i *The American historical Review*, vol. 41, nr. 1: 74-87.
- Baert, Patrick (1992) *Time, self and social being: temporality within a sociological context*, Aldershot: Avebury.
- Bergson, Henri (1980/1888) *Det umiddelbare i bevidstheden. En studie over det umiddelbart givne i de sjælelige virksomheder og tilstander*, København: Vintens Forlag.
- Bourdieu, Pierre (1990) *Outline of a theory of practice*, Cambridge: University Press.
- Braudel, Fernand (1972-73/1949) *The Mediterranean and the Mediterranean world in the age of Philip II*, London: Collins.
- Brekke, Ole A. (2000) «Funksjonsbegrepets funksjon i Niklas Luhmanns systemteori», i *Sosiologisk Tidsskrift*, nr. 4: 275-300.
- Carr, Edward H. (1988/1961) *What is history?* London: Penguin.
- Dickie-Clark, H.F. (1990) «Hermeneutics and Giddens' Theory of structuration», i Clark, Jon et. al (ed.): *Anthony Giddens. Consensus and Controversy*, London: The Falmer Press.
- DiMaggio, Paul J., Walter W. Powell (1991) «Introduction», i Walter W. Powel & Paul J. DiMaggio (red.): *The new institutionalism in organizational analysis*, Chicago: Chicago University Press.
- Egeberg, Morten, Per Lægveid (ed.) (1999) *Organizing political institutions. Essays for Johan P. Olsen*, Oslo: Scandinavian University Press.
- Einstein, Albert (2000) *Relativitetsteorien: en populærfremstilling; og Selvbiografiske notater*, Oslo: Gyldendal.
- Elton, Geoffrey R. (1991) *Return to essentials. Some reflections on the present state of historical study*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Engelstad, Fredrik, Ragnvald Kalleberg (ed.) (1999) *Social time and social change*, Oslo: Universitetsforlaget.

- Fey, Bryan et. al. (ed.) (1998) *History and theory. Contemporary readings*, Oxford: Blackwell.
- Floto, Inga (1985) *Historie. Nyere og nyeste tid*, København: Gyldendal.
- Foucault, Michel (2000/ 1961) *Galskapens historie i fornuftens tidsalder*. Oslo: Bokklubben Dagens bøker.
- Gibbons, Michael (1999) «Science`s new social contract with society», i *Nature*, vol. 402: c81-c84.
- Giddens, Anthony (1984) *The constitution of society*, Cambridge: Polity Press.
- Goffman, Erving (1964) «The neglected situation», i *American Anthropologist*, Vol. 66: 133-136.
- Grendstad, Gunnar, Per Selle (red.) (1996) *Kultur som levemåte*, Oslo: Samlaget.
- Grimen, Harald (2000) *Samfunnsvitenskapelige tenkemåter*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Grønlie, Tore, Torstein Haaland (1999) «Tema, tradisjoner, perspektiver», i Grønlie, Tore (red.): *Forvaltning for politikk, norsk forvaltningspolitikk etter 1945*, Bergen: Fagbokforlaget.
- Guneriussen, Willy (1999) *Aktør, handling og struktur, Grunnlagsproblemer i samfunnsvitenskapene*, Oslo: Tano Aschehoug.
- Heidegger, Martin (1997/1926) *Being and time*, Oxford: Blackwell.
- Haaland, Torstein (1998a) *Organisering og praksis i den historiske situasjon. Sentralforvaltningens utvikling 1814-1900*, Bergen: LOS-senter Notat 9804.
- Haaland, Torstein (1998b) «Seculum Primum – den norske sentraladministrasjons første århundre 1814 - ca. 1900», i *Nordisk Administrativt Tidsskrift*, nr. 2: 162-177.
- Haaland, Torstein (1999a) «Gjensyn med Erving Goffmans *The presentation of self in everyday life*», i *Tidsskrift for Samfunnsforskning*, nr. 1: 110-129.
- Haaland, Torstein (1999b) «Forvaltningspolitikk i praksis, Tollforvaltningen 1945-1975», i Grønlie, Tore (red.): *Forvaltning for politikk, norsk forvaltningspolitikk etter 1945*, Bergen: Fagbokforlaget, 111-137.
- Haaland, Torstein (2000) «Byråkrati, politikk og situasjonisme, Norsk Statshistorie 1814-1900», i *Historisk Tidsskrift*, nr. 1: 53-95.
- Haaland, Torstein (2001a) «Statssyn. Om etterkrigsstatens etos», i *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift*, nr. 1: 3-46.
- Haaland, Torstein (2001b) «Rettsstat eller embetsmannsstat? Den norske debatten om statens karakter på 1800-tallet», i *Nordisk Administrativt Tidsskrift*, nr. 2: 156-162.

- Haaland, Torstein (2001c) «Flerpartistat eller venstrestat, Statshistorie og statsregime 1884-1940», i *Nytt Norsk Tidsskrift*, nr. 3: 305-321.
- Haaland, Torstein (2001d) «Forvaltning og politikk i skandinavisk historie 1800-2000», i *Nordisk Administrativt Tidsskrift*, nr. 3: 305-314.
- Haaland, Torstein (2001e) *Historisk samfunnsvitenskap. Tre tradisjoner*, Bergen: LOS-senter Notat 0125.
- Haaland, Torstein (2001f) *Norges statsregimer 1814-2000*, Bergen: LOS-senter Notat 0126.
- Korsnes, Olav, Heine Andersen, Thomas Brante (red.) (1997) *Sosiologisk leksikon*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Kjeldstadli, Knut (1989) «Historisk antropologi», i *Historisk Tidsskrift*, bd. 68: 50-65.
- Kjeldstadli, Knut (1999) *Fortida er ikke hva den en gang var*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Kjørup, Søren (1996) *Menneskevidenskabernes. Problemer og tradisjoner i humanioras vitenskapsteori*, Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Knorr-Cetina, Karin D. (1981) «The micro-sociological challenge of macro-sociology: Towards a reconstruction of social theory and methodology», i Karin D. Knorr-Cetina & Aaron C. Cicourel (red.): *Advances in social theory and methodology*, London: Routledge & Keagan Paul.
- Kuhn, Thomas S. (1996/1962) *Vitenskapelige revolusjoners struktur*, Oslo: Spartacus.
- Luhmann, Niklas (2000) *Sociale systemer. Grundrids til en almen teori*, København: Hans Reitzels Forlag.
- Lustick, Ian S. (1996) «History, historiography, and political science: Multiple historical records and the problem of selection bias», i *American Political Science Review*, no. 3: 605-618.
- March, James G. (1994) «The evolution of evolution», i Baum, Joel A. C., Singh, V. (eds.): *Evolutionary dynamics of organizations*, New York: Oxford University Press: 39-49.
- March, James G., Johan P. Olsen (1989) *Rediscovering institutions. The organizational basis of politics*, New York: The Free Press.
- March, James G., Johan P. Olsen (1998) «The institutional dynamics of international political orders», i *International Organization*, Vol. 52, 4: 943-969.
- Margolis, Joseph (1991) *The truth about relativism*, Oxford: Basil Blackwell Ltd.
- Marx, Karl (1977/1852) «The Eighteenth Brumaire of Luis Bonaparte», i McLellan, David (ed.): *Karl Marx – Selected Writings*, Oxford: Oxford University Press.

- Marx, Karl (2000) *Det kommunistiske manifest og andre ungdomsskrifter*, Oslo: Bokklubben Dagens Bøker.
- Maturana, Humberto (1980) «Man and society», i Benseler, Frank et al. (ed.): *Autopoiesis, communication and society: the theory of autopoietic systems in the social sciences*, Frankfurt: Campus Verlag.
- Marangos, Jon (2000) «Faster than a speeding photon», i *Nature*, 406: 243-244.
- Maturana, Humberto, Francisco Varela (1987) *Kundskabens træ: den menneskelige erkendelses biologiske rødder*, Århus: ASK.
- McDonald, Terrence ed. (1996a) *The Historic turn in the human sciences*, Ann Arbor, Mich.: University of Michigan Press.
- McDonald, Terrence (1996b) «What we talk about when we talk about history: The conversations of history and sociology», i McDonald, Terrence (ed.) (1996a): *The Historic turn in the human sciences*. Ann Arbor, Mich.: University of Michigan Press.
- Munslow, Alun (1998) *Deconstructing history*, London: Routledge.
- Novick, Peter (1988) *That Noble Dream. The «Objectivity Question» and the American Historical Profession*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Ogburn, William F. (1922) *Social change: With respect to culture and Original Nature*, New York: B. W. Huebsch.
- Ogburn, William F. (1964) «Cultural lag as theory». I: Duncan, Otis D. (ed.): *William F. Ogburn: On culture and social change. Selected papers*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Pierson, Paul (2000) «Increasing returns, path dependence, and the study of politics», i *American Political Science Review*, nr. 2: 251-266.
- Popper, Karl (1999/ 1959) *The logic of scientific discovery*, London: Routledge.
- Ricoeur, Paul (1979/1965) *History and truth*, Evanston: Northwestern University Press.
- Ringdal, Nils J. (1990) «Sars historiske utviklingsteori», i *Lov og Struktur*. Bergen: Institutt for sammenlignende politikk, UiB.
- Rokkan, Stein (1975) «Sentrum og periferi, økonomi og kultur: modeller og data i kliometrisk sosiologi», i *Studier i historisk metode nr. 10: Sentrum og periferi i historien*, Oslo: Universitetsforlaget, 129-152.
- Roness, Paul G. (1997) *Organisasjonsendringar. Teoriar og strategiar for studiet av endringsprosessar*, Bergen: Fagbokforlaget.
- Roness, Paul (1999) «Variantane av nyinstitusjonalisme», i *Nordiske Organisasjonsstudier*, nr. 1: 95-110.

- Roness, Paul G. (2000) «Historiske forklaringar i institusjonelle analysar innafør statsvitenskap», i *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift*, nr. 2: 181-195.
- Scott, Richard W.(1995) *Institutions and organizations*, Thousand Oaks, California: Sage.
- Seip, Jens A. (1974) «Innledning», i Seip, Jens A.: *Utsikt over Norges historie. Første del*, Oslo: Gyldendal.
- Seip, Jens A. (1983) *Problemer og metode i historieforskningen*, Oslo: Gyldendal.
- Sejersted, F. (1989) «Norsk historisk forskning ved inngangen til 1990-årene. – Et oppgjør med den metodologiske individualismen», i *Historisk Tidsskrift*, nr. 4: 395-411.
- Sejersted, Francis (2000) «Historiefagets fortellinger», i Sejersted, Francis: *Norsk idyll*, Oslo: Pax, 15-34.
- Slagstad, Rune (1998) *De nasjonale strateger*, Oslo: Pax.
- Steinmo, Sven et al. (ed.) (1997) *Structuring politics. Historical institutionalism in comparative analysis*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Stenvoll, Dag (2000) *Biologisering av samfunnsvitenskapene?* Bergen: LOS- Notat 0013.
- Stichweh, Rudolf (2000) «Systems theory as an alternative to action theory? The rise of 'communication' as a theoretical option», i *Acta Sociologica*, vol. 43, no. 1 (special issue on Niklas Luhmann): 5-13.
- Wang, L.J., A. Kuzmich, A. Dogaru (2000) «Gain-assisted superluminal light propagation», i *Nature*, 406: 277-279.
- Wallerstein, Immanuel m.fl. (red.) (1997) *Åpne samfunnsvitenskapene!* Oslo: Spartacus.
- Wallerstein, Immanuel (2000) «From sociology to historical social science: prospects and obstacles», i *British journal of sociology*, vol. 51, no. 1: 25-35.
- Wittgenstein, Ludwig (1997/1953) *Philosophical investigations*, Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- White, Hayden (1974) *Metahistory*, Baltimore: The John Hopkins University Press.
- White, Hayden (1999) *Figural Realism*, Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Zhenhua, Yu (1996) *How to say what cannot be said? The responses of two Chinese philosophers to Wittgenstein's 'silence'*, Bergen: Senter for vitenskapsteori, SVT. Arbeidsnotat nr.1.
- Østerberg, Dag (1984) *Sosiologiens nøkkelbegreper*, Oslo: Cappelen.
- Østerberg, Dag (1993) *Jean-Paul Sartre*, Oslo: Gyldendal.

Østerberg, Dag (1999) *Det moderne. Et essay om Vestens kultur 1740-2000*, Oslo:
Gyldendal.

NOTATSERIE ROKKANSENTE RET (ISSN 1503-0946)

Notatene kan bestilles fra Rokkansenteret, tlf. 55 58 97 10,
e-post: post@rokkan.uib.no, <http://www.rokkansenteret.uib.no>

NR

- 8-2002** *Torstein Haaland:* «Tid, situasjonisme og institusjonell utakt i systemer». Juli 2002.
- 7-2002** *Ingvild Halland Ørnsrud:* «Mål- og resultatstyring gjennom statlige budsjettreformer». Juli 2002.
- 6-2002** *Tor Helge Holmås:* «Keeping Nurses at Work: A Duration Analysis». June 2002. HEB.
- 5-2002** *Elin Aasmundrud Mathiesen:* «Fritt sykehusvalg. En teoretisk analyse av konkurranse i det norske sykehusmarkedet». Juni 2002. HEB.
- 4-2002** *Christian Madsen:* «Spiller det noen rolle? – om hverdagen på nye og gamle sykehjem». Juni 2002.
- 3-2002** *Jan-Kåre Breivik, Hilde Haualand og Per Solvang:* «Roma – en midlertidig døv by! Deaflympics 2001». Juni 2002.
- 2-2002** *Jan-Kåre Breivik, Hilde Haualand and Per Solvang:* «Rome – a Temporary Deaf City! Deaflympics 2001». June 2002.
- 1-2002** *Håkon Høst:* «Lærlingeordning eller skolebasert utdanning i pleie- og omsorgsfagene?». April 2002.